

13. přednáška 3. ledna 2006

V úvodu přednášky zazněl důkaz tvrzení 4, který jsem uvedl v textu k předchozí přednášce.

3.3. Soustavy lineárních ODR prvního řádu. Jedna diferenciální rovnice n -tého řádu se dá ekvivalentně převést na soustavu diferenciálních rovnic prvního řádu. Je totiž jasné, že funkce $y = y(x)$ je na intervalu I řešením rovnice n -tého řádu

$$F(x, y, y', y'', \dots, y^{(n)}) = 0,$$

právě když $(n+1)$ -tice funkcí $y(x), y_1(x), \dots, y_n(x)$ je na intervalu I řešením soustavy rovnic prvního řádu

$$\begin{aligned} y_1 &= y' \\ y_2 &= y_1' \\ &\vdots \\ y_n &= y_{n-1}' \\ F(x, y, y_1, \dots, y_n) &= 0. \end{aligned}$$

Za snížení řádu jsme ovšem zaplatili zavedením dalších n funkcí. Povšimněme si, že spíše než o skutečnou redukci jednoho problému na druhý se tu jedná o “rozvinutí” značení: symbol y'' je tak jako tak zaveden jen jako zkratka pro $(y')'$, y''' jen jako zkratka pro $((y')')'$ atd.

Lineární diferenciální rovnice n -tého řádu

$$y^{(n)} + a_{n-1}y^{(n-1)} + \dots + a_0y + b = 0,$$

kde $a_i(x)$ a $b(x)$ jsou zadané funkce, je tímto způsobem ekvivalentní dosti speciální soustavě lineárních rovnic prvního řádu

$$\begin{aligned} y_1 &= y' \\ y_2 &= y_1' \\ &\vdots \\ y_n &= y_{n-1}' \\ y_n + a_{n-1}y_{n-1} + \dots + a_0y + b &= 0. \end{aligned}$$

Budeme se zabývat teorií soustav lineárních diferenciálních rovnic prvního řádu

$$y'_i = a_{i,1}y_1 + a_{i,2}y_2 + \cdots + a_{i,n}y_n + b_i, \quad 1 \leq i \leq n,$$

kde $a_{i,j} = a_{i,j}(x)$ a $b_i = b_i(x)$, $1 \leq i, j \leq n$, je $n^2 + n$ zadaných funkcí, definovaných na nějakém otevřeném intervalu I , a $y_i = y_i(x)$, $1 \leq i \leq n$, jsou neznámé funkce. V maticovém zápisu,

$$y' = Ay + b,$$

kde $A : I \rightarrow \mathbf{R}^{n \times n}$ a $b : I \rightarrow \mathbf{R}^n$ je daná maticová a daná vektorová funkce a $y : I \rightarrow \mathbf{R}^n$ je neznámá vektorová funkce. V dalším budeme vždy předpokládat, že funkce $a_{i,j}(x)$ a $b_i(x)$ jsou spojité na intervalu I .

Věta 5. *Nechť $a_{i,j}$, $b_i : I \rightarrow \mathbf{R}$, $1 \leq i, j \leq n$, jsou funkce spojité na otevřeném intervalu $I \subset \mathbf{R}$, $\alpha \in I$ a $\beta \in \mathbf{R}^n$. Potom soustava lineárních diferenciálních rovnic s počátečními podmínkami*

$$\begin{aligned} y(\alpha) &= \beta \\ y'(x) &= Ax + b \end{aligned}$$

má na intervalu I jediné řešení. To jest existuje jediná n -tice funkcí $y_1, \dots, y_n$ z $C^1(I)$, která pro každé $i \in \{1, 2, \dots, n\}$ a $x \in I$ splňuje rovnosti

$$y_i(\alpha) = \beta_i \quad a \quad y'_i(x) = \sum_{j=1}^n a_{i,j}(x)y_j(x) + b_i(x).$$

Důkaz věty 5, který je opět založen na větě o kontrahujícím zobrazení, nebudeme na přednášce dělat. Na rozdíl od vět 1 a 2 dostáváme globální existenci a jednoznačnost řešení na celém intervalu I . Z věty 5 plyne, že pokud se dvě řešení z a u soustavy $y' = Ay + b$ shodují v jednom bodě $x_0 \in I$ (tj. $z(x_0)$ a $u(x_0)$ je tatáž n -tice z $\mathbf{R}^n$), potom se shodují na celém I , $z(x) = u(x)$ pro $\forall x \in I$.

Uvažme množinu řešení homogenní soustavy $y' = Ay$ a množinu řešení nehomogenní soustavy $y' = Ay + b$:

$$H = \{y \in C^1(I)^n \mid y' = Ay \text{ na } I\} \quad a \quad M = \{y \in C^1(I)^n \mid y' = Ay + b \text{ na } I\}.$$

Množina n -tic funkcí $C^1(I)^n$ je vektorový prostor nad $\mathbf{R}$ nekonečné dimenze.

Tvrzení 6. H je vektorový podprostor $C^1(I)^n$ s dimenzí n . M je afinní podprostor $C^1(I)^n$ s dimenzí n . Pro každé řešení $y \in M$ platí, že $M = y + H = \{y + z \mid z \in H\}$.

Důkaz. Díky linearitě derivování a maticového násobení je zřejmé, že H je vektorový podprostor: Pokud $y, z \in H$ a $\alpha, \beta \in \mathbf{R}$, pak $(\alpha y + \beta z)' = \alpha y' + \beta z' = \alpha Ay + \beta Az = A(\alpha y + \beta z)$ a $\alpha y + \beta z \in H$. Stejně se dokážou i implikace $y, z \in M \Rightarrow y - z \in H$ a $y \in M, z \in H \Rightarrow y + z \in M$, které dávají, že $M = y + H$. Existence alespoň jednoho řešení $y \in M$ plyne z věty 5.

Dokážeme, že $\dim H = n$; odtud hned plyne $\dim M = n$. Necht $x_0 \in I$ je libovolné číslo, $\{e^i \in \mathbf{R}^n \mid 1 \leq i \leq n\}$ je kanonická báze $\mathbf{R}^n$ (i -tá složka e^i je 1 a ostatní jsou nuly) a $\{y^i \in H \mid 1 \leq i \leq n\}$ jsou řešení homogenní soustavy splňující počáteční podmínky $y^i(x_0) = e^i$, $1 \leq i \leq n$; tato řešení existují podle věty 5. Je jasné (podle hodnot v x_0), že $\{y^1, \dots, y^n\}$ je lineárně nezávislá množina v $C^1(I)^n$. Je-li $y \in H$ libovolné řešení, které má v x_0 hodnoty

$$y(x_0) = \begin{pmatrix} \alpha_1 \\ \alpha_2 \\ \vdots \\ \alpha_n \end{pmatrix} \in \mathbf{R}^n,$$

potom funkce $z(x) = \sum_{i=1}^n \alpha_i y^i(x)$ patří do H a $z(x_0) = y(x_0)$. Podle věty 5 máme $z(x) = y(x)$ pro každé $x \in I$ a tedy $y = \sum_{i=1}^n \alpha_i y^i$. Takže $H = \text{Lin}(\{y^1, \dots, y^n\})$ a $\dim H = n$. $\square$

Každá báze prostoru H se nazývá *fundamentálním systémem řešení (FSŘ)* homogenní soustavy $y' = Ay$.

Wronského determinant neboli wronskián n -tice vektorových funkcí $f^1, \dots, f^n : I \rightarrow \mathbf{R}^n$ je funkce $W : I \rightarrow \mathbf{R}$ definovaná jako

$$W(x) = W_{f^1, \dots, f^n}(x) = \det \begin{pmatrix} f_1^1(x) & f_1^2(x) & \dots & f_1^n(x) \\ f_2^1(x) & f_2^2(x) & \dots & f_2^n(x) \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ f_n^1(x) & f_n^2(x) & \dots & f_n^n(x) \end{pmatrix}.$$

Připomeňme si, že $f^1, \dots, f^n$ jsou *lineárně závislé (LZ)*, existují-li konstanty $\alpha_1, \dots, \alpha_n \in \mathbf{R}$, ne všechny nulové, že pro každé $x \in I$ platí $\sum_{i=1}^n \alpha_i f^i(x) = \bar{0}$. Zřejmé

$$f^1, \dots, f^n \text{ jsou LZ} \implies W_{f^1, \dots, f^n}(x) = 0 \text{ pro } \forall x \in I$$

(matice definující $W(x)$ má pro každé $x \in I$ lineárně závislé sloupce). Opačná implikace obecně neplatí (rozmyslete si jako cvičení proč). Nicméně platí v případě, že $f^1, \dots, f^n$ jsou řešení homogenní soustavy $y' = Ay$.

Tvrzení 7. *Nechť vektorové funkce $f^1, \dots, f^n : I \rightarrow \mathbf{R}^n$ na I splňují $(f^i)' = Af^i$, pro danou maticovou funkci $A : I \rightarrow \mathbf{R}^{n \times n}$ se spojitými položkami, a W je jejich wronskián. Pak*

$$\exists x \in I : W(x) = 0 \implies f^1, \dots, f^n \text{ jsou LZ}$$

a tedy

$$\exists x \in I : W(x) = 0 \iff \forall x \in I : W(x) = 0.$$

Důkaz. Pokud $W(x_0) = 0$ pro nějaké $x_0 \in I$, má matice hodnot vektorových funkcí $f^i(x_0)$ lineárně závislé sloupce: $\sum_{i=1}^n \alpha_i f^i(x_0) = \bar{0}$ pro nějaké $\alpha_i \in \mathbf{R}$, ne všechny nulové. Vektorová funkce $f(x) = \sum_{i=1}^n \alpha_i f^i(x)$ též splňuje na I soustavu $f' = Af$ a splňuje počáteční podmínku $f(x_0) = \bar{0}$. Jiným řešením $y' = Ay$ splňujícím $y(x_0) = \bar{0}$ je identicky nulová vektorová funkce. Podle věty 5 se obě řešení na I rovnají a f je tedy identicky nulová. Takže $\sum_{i=1}^n \alpha_i f^i(x) = \bar{0}$ pro každé $x \in I$ a $f^1, \dots, f^n$ jsou LZ. V ekvivalenci je implikace $\Leftarrow$ triviální a $\Rightarrow$ plyne spojením právě dokázané implikace a implikace uvedené před tvrzením. $\square$

Wronskián n -tice řešení $f^1, \dots, f^n$ homogenní soustavy $y' = Ay$ je tedy na I buď vždy nenulový a $f^1, \dots, f^n$ tvoří FSŘ, nebo je na I vždy nulový a $f^1, \dots, f^n$ jsou LZ a netvoří FSŘ.

Následující formule ukazuje, jak z FSŘ homogenní soustavy dostat jedno (tzv. partikulární) řešení soustavy s pravou stranou.

Tvrzení 8 (metoda variace konstant). *Nechť $I \subset \mathbf{R}$ je otevřený interval, $A : I \rightarrow \mathbf{R}^{n \times n}$ a $b : I \rightarrow \mathbf{R}^n$ jsou daná maticová a daná vektorová funkce se spojitými položkami a $y^1, \dots, y^n : I \rightarrow \mathbf{R}^n$ je FSŘ homogenní soustavy $y' = Ay$. Nechť dále $x_0 \in I$ a $y^0 \in \mathbf{R}^n$ jsou dané počáteční podmínky a*

$$Y = Y(x) = \begin{pmatrix} y_1^1(x) & y_1^2(x) & \dots & y_1^n(x) \\ y_2^1(x) & y_2^2(x) & \dots & y_2^n(x) \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ y_n^1(x) & y_n^2(x) & \dots & y_n^n(x) \end{pmatrix}$$

je matice hodnot vektorových funkcí y^i . Pak vektorová funkce $z : I \rightarrow \mathbf{R}^n$ definovaná formulí

$$z(x) = Y(x) \left(\int_{x_0}^x Y(t)^{-1} b(t) dt + Y(x_0)^{-1} y^0 \right)$$

je řešením nehomogenní soustavy $y' = Ay + b$ a splňuje počáteční podmínku $z(x_0) = y^0$.

Důkaz. Příště. □